

La formació d'un mercat propi a Catalunya

Jaume Guillamet

La prehistòria de la premsa en català té a veure amb les dues úniques ocasions de separació catalana d'Espanya. És quan Catalunya s'integra voluntàriament a França entre 1640 i 1652 i quan és ocupada i segregada forçadament per Napoleó, entre 1808-1814, que es planteja la substitució de la llengua castellana per la catalana a la premsa. Substitució temporal en tots dos casos, que anticipa les dificultats futures per al seu ús preferent en la vida pública i en el periodisme.

No es planteja pas durant la Guerra de Successió, en què Barcelona fa de capital espanyola del pretendent Carles d'Àustria, i la *Gazeta de Barcelona* (1706-1714) —l'única gasetta oficial publicada des de Barcelona, també coneguda com a *Diario del Sitio y Defensa de Barcelona*—,⁷ s'edita en castellà. L'edició de periòdics en català sembla ser una provatura de les autoritats franceses, secundada pels impressors, per a marcar distància amb la monarquia hispànica. La poca duració de l'experiment, amb la represa de l'ús de la llengua castellana, és indicativa de l'hegemonia que ja ha assolit aquesta llengua, des de mitjan segle XVII.

1. ELS PRECEDENTS

De les vint-i-nou publicacions tipus gasetta identificades per Henry Ettinghausen en una col·lecció de 663 fullets apareguts entre 1620 i 1662,⁸ com a antecedents més immediats de les primeres publicacions periòdiques, vint-i-set són en català

7. Mireia CAMPABADAL I BERTRAN (ed.) (2009), *Diario del sitio y defensa de Barcelona: [el setge de Barcelona, 1713-1714]*, València, Tres i Quatre, amb estudi introductorï d'Agustí Alcoberro i Xevi Camprubí. Vegeu, també, Jaume GUILLAMET (2003), *Els orígens de la premsa a Catalunya*, Barcelona, Arxiu Municipal, p. 35-38 i p. 332-333.

8. Henry ETTINGHAUSEN (1993), *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, vol. 1, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, p. 12-14. Vegeu, també, Jaume GUILLAMET, *Els orígens...*, p. 19-30.

i corresponen a 1640-1643, els anys més intensos de la revolta catalana o Guerra dels Segadors, en el marc de l'anomenada guerra dels Trenta Anys entre Espanya i França. Coneixent la regulació estricta de la impressió i edició sota la monarquia francesa —privilegi reial de publicació i censura dels continguts—, la utilització gairebé exclusiva del català es pot atribuir a un disseny polític per a guanyar-se l'adhesió i l'estima dels catalans.

La inspiració oficial d'aquestes publicacions informatives es confirma amb la traducció de la *Gazette* i les *Nouvelles Ordinaires des Divers Endroits*, periòdics oficials de la monarquia francesa editats per Théophraste Renaudot. Amb els noms de *Gazeta* i *Novas Ordinarias* són editats el 1641 per Jaume Romeu, el més important dels impressors barcelonins del moment, amb la mateixa periodicitat setmanal que els originals, circumstància que els converteix en els primers periòdics apareguts a la Península, malgrat no ser originals. De *Gazeta* només se'n coneix un exemplar de juny de 1641, i de *Novas Ordinarias* diversos, entre juny i setembre del mateix any.

Un segle i mig més tard, l'autoritat francesa d'ocupació decideix l'ús bilingüe del català, al costat del francès, com a idioma oficial del govern particular atorgat a Catalunya, que l'emperador Napoleó manté separada de la monarquia hispànica, encapçalada pel seu germà Josep Bonaparte I, abans d'incorporar-la directament a l'Administració imperial. El *Diario de Barcelona* és expropiat a Pedro Pablo Husón de Lapazarán, que l'havia creat el 1792, tot i haver-se posat des de febrer de 1808 al servei de l'invasor. Del 22 de març al 31 d'agost de 1810 es publica en català i francès sota el títol inicial de *Diari de Barcelona y del Govern de Cataluña*, que després varia, editat i imprès per funcionaris i ciutadans francesos.

Els mesos de juny i juliol del mateix 1810, el corregidor de Girona, l'afrancesat Tomàs Puig, edita dos cops a la setmana la *Gasetta del Corregiment de Girona*, que és el primer periòdic concebut i publicat en llengua catalana. Més que a les autoritats franceses de l'anomenat *període particularista*, amb el governador general de Catalunya, mariscal Augerau, per a guanyar-se l'adhesió de les classes dirigents —les úniques que saben llegir i poden pagar el preu dels periòdics—, les iniciatives són dels corregidors col·laboracionistes Josep Pujol i March a Barcelona i Tomàs Puig a Girona. La brevetat i la recuperació de l'ús del castellà sota els gairebé quatre anys més d'ocupació francesa, fins al final de la guerra el maig de 1814, indica la dificultat de l'ús exclusiu imprès del català en la vida oficial i pública.

La posició real de l'ús del català fins a la segona meitat del segle XIX és visible en l'ús episòdic que en fan els primers periòdics publicats regularment a Catalunya, des de mitjan segle XVIII, sense comptar la reimpressió barcelonina de la *Gazeta de Madrid*, coneguda com a *Gazeta de Barcelona*, fins a 1806. Hi ha una presència marginal i irregular de textos menors en català —poemes, himnes, cançons i pro-

clames— en la majoria de les primeres publicacions periòdiques.⁹ Entre 1793 i 1797, hi ha un cert nombre de «letrillas» i dècimes de tipus costumista al *Diario de Barcelona*, i també un apunt de debat sobre l'orientació ortogràfica. Una presència esparsa que es pot observar en els diaris espanyols de Girona, Lleida, Manresa, Reus, Tarragona o Vic, durant la guerra contra Napoleó i, novament, en el *Diario de Barcelona*, de mans d'Antoni Brusi Mirabent amb la represa absolutista de Ferran VII.

L'exaltació política del Trienni Constitucional fa visible també aquest ús popular, amb nombroses referències dels diaris a fulls solts en català tant liberals com absolutistes. El setmanari *La Voz del Pueblo* (1822) podria ser considerat parcialment bilingüe per la redacció en català d'articles de divulgació de la Constitució. També ho ha estat, generosament, *El Republicano* (1842), en què es publica l'himne *La Campana*, escrit per Abdon Terradas amb finalitats insurreccionals, durant la regència d'Espartero.¹⁰ En tots els àmbits polítics, hi ha moments de l'ús del català per a copsar l'interès popular, en *El Papagayo* del moderat Josep Nicasi Milà de la Roca i la seva rèplica progressista *El Sapo y el Mico*, suplement satíric d'*El Constitucional* de Pere Mata, el mateix any 1842. La primera publicació periòdica coneguda en català, *Lo Pare Arcàngel* (1841), són tres fulls dominicals en forma de sermons polítics —no s'acaba de saber de quin color polític, bé que es tenen per moderats— que no arriben a tenir caràcter legal de periòdic perquè no poden fer front a la fiança requerida en la legislació vigent.¹¹

El cèlebre poema *Oda a la Pàtria* de Bonaventura Carles Aribau, publicat el 24 d'agost de 1833 en el periòdic en castellà *El Vapor*, amb el títol de *La Pàtria. Trobes*, forma part d'aquest context. Consagrat com el moment d'arrencada de la Renaixença literària, no té cap significació especial en l'ús encara marginal del català a la premsa ni en la pròpia obra periodística de l'autor. Fins ben entrat el vuit-cents, el castellà és la llengua usada habitualment pels escriptors catalans i el català un vestigi històric a la veneració del qual es dediquen els certàmens poètics dels Jocs Florals. Les revistes religioses i polítiques de Jaume Balmes —*La Civilización* (1841-1842) i *La Sociedad* (1843-1844)— són únicament en castellà, com les revistes literàries de Pau Piferrer —*La Discusión* (1847)— i Víctor Balaguer —*La Violeta de Oro* (1851), destinada a promoure els Jocs Florals—, mentre que la *Revista de Cataluña* (1862), de l'editor Salvador Manero, que en publica treballs, és parcialment bilingüe. La Renaixença arrenca en castellà, als diaris i a les revistes.

Els joves promotors del primer i únic intent d'una revista semblant en català —*Lo Verdader Catalá* (1843), que es presenta com a «revista religiosa, política, científica, industrial y literària»— es queixen amargament dels desinterès del públic,

9. Jaume GUILLAMET (2003), *Els orígens...*, p. 65-71 i p. 249.

10. Joan GIVANEL I MAS (1931-1937), *Bibliografia...*, p. 73.

11. Jaume GUILLAMET (2010), *L'arrencada...*, p. 166.

i també dels escriptors més grans, en la recuperació de l'ús públic de la llengua. La seva invocació «als homes envellits en la carrera de las letras, sabios y verdaderos amantes de la prosperidad y grandesa de Catalunya» als qui recorden que «a vosotros, a vosotros toca internaros en lo camí que nosotros no fem més que assenyalar», va acompanyada de la denúncia amarga d'aquells qui els retreuen que la revista sigui en català i d'aquells altres qui els aconsellen que la facin en castellà.

Els joves redactors no han estat del tot identificats,¹² ja que signen amb inicials. Indignats, constaten que el menyspreu del català escrit arriba fins i tot als «pobles del camp y de la montanya, los quals ja comensan a xampurrar la llengua castellana especialmente en llurs escrits» i temen per la seva pèrdua, que Catalunya es torni una nova Castella «o almenys una segona València».

En el seu estudi i antologia sobre la premsa catalana del vuit-cents,¹³ Josep Maria Miquel i Vergés, aprecia l'estímul de publicacions anteriors com el *Periódico Universal de Ciencias, Literatura y Artes* (1820), *El Europeo* (1823-1824) i *El Vapor* (1833-1838), i també l'actuació de Víctor Balaguer a través de la revista *El Genio* (1845), la ja esmentada *La Violeta de Oro* i els diaris *La Corona de Aragón* (1854-1868) i *El Conceller* (1856-1857), a Barcelona. Miquel i Vergés registra també un cert bilingüisme en revistes com *El Eco de Euterpe* (1859) de Josep Anselm Clavé a Barcelona, *El Eco de la Montaña* (1863) a Vic, *El Faro Bisbalense* (1865) a la Bisbal, *Revista de Gerona* (1879) a Girona, *Eco de Granollers* (1882) a Granollers, *La Gaviota* (1882) a Arenys de Mar i *El Centinela de Badalona* (1885) a Badalona, però l'aparició de periòdics en català no comença fora de Barcelona fins a finals dels anys 1870. Miquel i Vergés estableix cinc períodes en el sorgiment i desplegament de la premsa catalana en el segle XIX, amb relació a l'aparició de determinades publicacions: el primer període (fins a 1843) comprèn els periòdics napoleònics i de la regència d'Espartero, fins a *Lo Verdader Català*; el segon període (1843-1865), fins a l'aparició d'*Un Tros de Paper* i l'anuari *Calendari Català*; el tercer període (1865-1879), fins a l'aparició de *Diari Català*; el quart període (1879-1882) fins a l'aparició de *L'Avens/L'Avenç*, i el cinquè període (1882-1898) fins a l'aparició de *Catalònia*.

2. PERIÒDICS HUMORÍSTICS, LITERARIS I POPULARS

Per estrany que sembli, no és amb les revistes literàries sinó amb els periòdics populars que arrenca la premsa en català. No pas encara amb el *Senmanari Cristià, Instructiu, Agrícola y Curiós* (1845), adreçat «a las clases jornaleras y de pocas llums»

12. Josep Maria MIQUEL I VERGÉS (1937), *La premsa catalana del vuit-cents*, vol. 1, Barcelona, Barcino, p. 94; Josep Maria de CASACUBERTA (1956), 'Lo Verdader Català', *primer òrgan periodístic de la Renaixença*, Barcelona, Barcino, p. 33-47.

13. Josep Maria MIQUEL I VERGÉS (1937), *La premsa...*, vol. 1, p. 7-43.

i a «los treballadors de la terra», que només publica dos números, el març de 1845. Aquest setmanari catòlic conserva la capçalera enunciativa de la premsa del set-cents i un to paternal cap a les classes populars que potser ja queda vell a la Barcelona de les primeres associacions obreres. Vint anys després, obren definitivament el camí de la premsa en català periòdics de to més lleuger, deguts a una nova generació d'escriptors i dibuixants. Els primers són *Un Tros de Paper* (1865) i *Lo Noy de la Mare* (1866-1867), setmanaris que duren nou i vuit mesos cada un, seguits d'altres de més breus i netament satírics com *L'Embustero* (1866), *Lo Gat dels Frares* (1866), *L'Ase* (1867), *Lo Mestre Titas* (1868) i *Lo Esquirol* (1868).

És una eclosió sobtada de periòdics en català, il·lustrats i d'humor, entre els quals hi ha també *La Rambla* (1867-1868) —substituït per *La Pubilla* (1867-1868) a causa d'una suspensió governativa fins a la revolució—, *La Barretina* (1868) i *Lo Gay Saber* (1868-1869, 1878-1883). Han nascut tretze periòdics entre 1841 i la Revolució de Setembre del 1868, deu dels quals en els darrers quatre anys. En els sis anys i tres mesos del Sexenni Democràtic, fins a l'inici de la Restauració, en neixen vint-i-nou més. De tots ells, només n'hi ha dos que duren més de dos anys: el setmanari satíric i polític republicà federal *La Campana de Gràcia* (1870-1934) i la revista quinzenal literària *La Renaxensa* (1871-1880).

Aquesta arrencada potent de la premsa periòdica en català és obra d'una generació que es presenta en públic a mitjan anys seixanta i agafa volada durant el Sexenni. Seguint la tipologia de Miquel i Vergés, en aquests anys dominen els periòdics festius i satírics, seguits dels periòdics patriòtics i literaris, els periòdics polítics de partit i els periòdics tècnics i diversos. La combinació de la primera i tercera categoria donà els casos de més èxit, com *La Campana de Gràcia* i, més tard, la seva germana, *L'Esquella de la Torratxa* (1879-1939), els dos periòdics en català de durada més llarga. És la generació de l'editor Innocenci López Bernagossi, dels escriptors Frederic Soler, *Serafi Pitarra*, Albert de Sicília Llanas, Conrad Roure, Francesc Pelagi Briz i Josep Roca y Roca i dels dibuixants Tomàs Padró, Apelles Mestres i Josep Lluís Pellicer, per dir els noms més importants. L'èxit de la utilització d'algunes novetats de l'època amb la finalitat d'eixamplar el mercat editorial al públic popular —la publicació d'almanacs o calendaris anuals amb una forta càrrega literària i gràfica, en la línia dels calendaris del pagès importats dels Estats Units— permet el segon pas, que és l'edició de periòdics humorístics i il·lustrats.

López, propietari de la Librería Española de la Rambla de Barcelona, ja havia tingut èxit amb revistes i almanacs en castellà. Descobreix les possibilitats del mercat en català amb l'edició dels *Singlots Poètics* de Serafi Pitarra, il·lustrats per Padró, dels quals arriba a vendre 14.000 exemplars. Crea l'almanac *Lo Xanguet* (1865-1874), amb dibuixos de Padró i Josep Lluís Pellicer i textos de Pitarra, Conrad Roure i d'altres, i es fa càrrec d'*Un Tros de Paper*, la revista creada per Llanas i en la qual col·laboren Roure, Robert Robert, Frederic Soler i Manuel Angelón,

entre d'altres, tots ells amb pseudònim, com és costum fins i tot entre els dibuixants, en aquest cas Padró. López és l'editor també de *Lo Noy de la Mare*, creada per Padró i Roure per desavinences amb Llanas, que continua amb el primer periòdic fins que és suspès pel governador civil. *La Rambla* i *La Pubilla* són de la mateixa factoria, però els col·laboradors es poden trobar també a *La Barretina*, considerada la primera publicació literària, abans de la creació de *Lo Gay Saber*.

Aquest «periòdic literari quinzenal fet per escriptors catalans, mallorquins y valencians», que és considerat la primera veritable revista literària en català, és un segon pas de l'obra iniciada per Briz, tres anys abans, amb la creació del *Calendari Català* (1865-1882), que compta amb la col·laboració dels millors escriptors de Catalunya, les Illes Balears i València. És «la primera realització conscient, en la nostra premsa, de la idea de la unitat nacional», segons Miquel i Vergés, amb un lema, «Qui llengua té, a Roma va», que desvetllà recels en col·laboradors com el valencià Teodor Llorente. La vida de *Lo Gay Saber* s'interromp voluntàriament al cap d'un any i vuit mesos, coincidint amb la repressió de la insurrecció republicana de la tardor de 1869, a causa de «lo bull polític que avui tot ho ofega». Briz continua publicant cada any el *Calendari Català* i, entrada la Restauració, nou anys després, donarà a la revista una segona època, entre 1878 i 1883, el final de la qual coincideix també amb el de l'almanac. El Sexenni continua sent el moment de la premsa popular, però la llavor sembrada per Briz fructifica amb l'estrena d'una segona generació.

La primavera de 1870 es produeixen dues novetats significatives que consoliden la dualitat premsa satírica i política / premsa patriòtica i literària. D'una banda, la creació i l'èxit immediat de *La Campana de Gràcia*, setmanari republicà federal que amaneix l'actualitat política amb humor i dibuixos a l'abast del públic popular. De l'altra, la creació de *La Gramalla*, en relació amb el primer grup catalanista organitzat, La Jove Catalunya. En el primer cas, és la culminació dels projectes de l'editor López i els seus escriptors i dibuixants en un periòdic que molt aviat assoleix gran difusió i influència. La creació de *La Campana de Gràcia*, com a reacció al bombardeig de la vila per reprimir l'avalot contra les quintes, és una proposta de Manuel de Lasarte, propietari i codirector d'*El Telégrafo*, que ja escrigué a *La Rambla*. El nom el posa Valentí Almirall, els primers redactors són els d'*El Estado Catalán*,¹⁴ a més de Frederic Soler, *Pitarra*, l'editor és López i el director Roure, republicà benèvol com Josep Roca y Roca que el 1872 se'n fa càrrec. El dibuixant principal és Tomàs Padró. La presència de Valentí Almirall és ubiqua en el món naixent dels periòdics populars, ja que en finança un dels primers, *L'Embustero*. Aquesta generació està vinculada als diaris, encara en castellà, sobretot a *El Telé-*

14. Josep PICH I MITJANA (2006), *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*, Catarroja, Barcelona, Afers, p. 204-211.

grafo —nascut el 1858, convertit en *La Imprenta*, des de 1870, i en *El Diluvio*, des de 1879, a part d'altres noms a causa de suspensions— i troba en els periòdics un espai complementari, que en el cas de *La Campana de Gràcia* permet obrir un públic popular nou tan gran com el dels diaris. Quan López comença amb els seus periòdics en català, ja s'ha establert a Barcelona un sistema de premsa basat en dos diaris d'empresa principals —*Diario de Barcelona*, conservador, i *El Telégrafo*, que el 1868 es declara republicà—, un tercer diari polític de referència —*La Corona*, progressista, des de 1868 *Crónica de Cataluña*—, acompanyats d'un nombre variable de diaris menors, comercials i polítics.¹⁵ Almirall publica diversos periòdics en castellà com a òrgans dels republicans federals intransigents i el diari *El Estado Catalán* (1869-1870), que durant la República, el 1873, publica a Madrid.

En el cas de *La Gramalla*, és l'aparició d'una nova generació de la Renaixença, en la qual destaquen Pere Aldavert, Francesc Matheu i Àngel Guimerà. Aquesta primera revista, dirigida per Matheu,¹⁶ només dura cinc mesos, però després promouen la creació de *La Renaxensa*, que surt el febrer de 1871, com a «periòdich de literatura, ciencias y arts». Aldavert té vint anys, Matheu dinou i Guimerà vint-i-cinc. Aquest grup no ha passat pels diaris i el seu propòsit és crear-ne un en català, però no troben el suport dels grans a qui consulten, entre els quals Almirall, i es proposen fer una revista més ambiciosa que *Lo Gay Saber*. Hi col·laboren les figures culturals més destacades i, a més de poesia, humor i literatura, hi ha també «la crítica seriosa, la investigació històrica, els estudis de ciències i arts».¹⁷

3. ELS PRIMERS DIARIS

De l'eclosió de premsa en català del Sexenni, amb predomini de la festiva i satírica, en queden *La Campana de Gràcia* i *La Renaxensa*, els dos models de periodisme popular republicà i de periodisme cultural catalanista, però també una creativitat fecunda de noves capçaleres en els anys següents, malgrat les restriccions de la Restauració sobre la llibertat d'impresma. Continuen abundant els periòdics festius i satírics, sobretot en escampar-se més enllà de Barcelona, però Miquel i Vergés destaca l'avanç de la premsa patriòtica i literària, en la qual inclou els dos primers diaris que surten en el canvi de dècada: *Diari Català* (1879-1881) i *La Renaixensa* (1881-1905). El diari «polítich y literari» d'Almirall ha de ser relacionat també amb el relleu del Partit Republicà Demòcrata Federal,¹⁸ encapçalat per Francesc

15. Jaume GUILLAMET (2010), *L'arrencada...*, p. 249-322.

16. Hi ha una versió segons la qual Briz hauria dirigit els primers números. Vegeu Joan TORRENT i Rafael TESIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. 1, Barcelona, Bruguera, p. 179-183.

17. Joan TORRENT i Rafael TESIS (1966), *Història...*, vol. 1, p. 123-127.

18. Àngel DUARTE (2004), *Història del republicanisme a Catalunya*, Lleida i Vic, Pagès i Eumo, p. 122. Vegeu també Josep Maria FIGUERES (1999), *El primer diari en llengua catalana: 'Diari Català'*

Pi i Margall, tot i que la legislació de 1875 no permetia periòdics que es declaressin republicans. En dos anys, el *Diari Català* és suspès tres vegades, però substituït momentàniament per *Lo Tibidabo* (1879), *La Veu de Catalunya* (1880) i *Lo Catalanista* (1881), tots tres presentats com a diaris no polítics.

El 1871 Almirall havia desaconsellat fer un diari als joves Aldavert, Matheu i Guimerà, per causa de «l'agitació de sentiments religiosos» de la revolució i les tensions que podia suscitar a la redacció, i va recomanar esperar un moment amb els esperits més asserenats.¹⁹ Ell ha tirat endavant el seu, en el quart any de la Restauració, amb un títol i programa que anuncien la nova orientació que vol donar al republicanisme federal, encara d'acord amb Pi. Quan trenca amb el patriarca, també tanca el diari, però des de gener del mateix 1881 ja ha tingut companyia. Els redactors de *La Renaixensa* estan en desacord amb l'enfocament que dona Almirall al primer Congrés Catalanista de 1881, convocat des del *Diari Català*, i decideixen convertir la revista en diari, segon en llengua catalana i aviat únic. Es publicarà fins a 1905, sota la direcció d'Aldavert i amb el subtítol de *Diari de Catalunya*, amb una vocació integradora que es compara a la de les associacions catalanistes que sorgeixen arreu. Durant quinze anys és, a més, la tribuna més visible de la gran majoria d'escriptors en català que van sorgint en el darrer quart del segle.

És notable el contrast amb els escriptors d'abans del Sexenni, que no dominaven prou la llengua castellana usada en la premsa i en els llibres, ni se sentien prou atrets ni segurs per una llengua catalana poc valorada socialment, que no disposa tampoc de normes ortogràfiques adaptades al temps ni acceptades per tothom. L'eclosió d'almanacs i de periòdics a partir dels anys seixanta comporta un debat molt viu entre els partidaris d'un català formal i culte, lligat a la tradició poètica invocada pels Jocs Florals, i els defensors d'un català lleuger i popular, «el català que ara es parla», invocat ja el 1864 per l'almanac *Lo Xanguet* de l'editor López i de manera general pels escriptors populars republicans. Els joves promotors de *La Gramalla* i *La Renaixensa*, que han començat a llegir en català amb els periòdics de López, tenen una visió del catalanisme menys lligada a la lluita política que no pas Almirall. Encara més jove, el creador de *L'Avenç/L'Avenç*, Joaquim Massó i Torrents, ha alimentat la il·lusió del periodisme passant per davant de la redacció del *Diari Català*, anant a l'escola d'arquitectura i tornant-ne.

En aquest canvi de rasant entre dècades, sorgeix la iniciativa decisiva per a la unificació i modernització de la llengua catalana, que és també la primera revista

(1879-1881), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans; Josep PICH (2003), *Almirall i el 'Diari Català' (1879-1881): L'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*, Barcelona i Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives i Eumo.

19. Melcior FONT (1926), «La Jove Catalunya», *Revista de Catalunya* (Barcelona), núm. 21 (març).

cultural del modernisme. Es tracta de *L'Avens* (1881, 1882-1884, 1888-1890) i *L'Avens/L'Avenç* (1891-1893), de Jaume Massó i Torrents, Ramon D. Peres, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra, que té una trajectòria poc lineal. Comença amb *Lo Velógrafo* i el primer *L'Avens*, creats als disset anys per Massó i els seus amics Ramon Casas i Josep Meifrèn, que ja es proposen escriure el català «sempre ab la mateixa ortografia» per combatre l'anarquia que perjudica les possibilitats de futur de l'idioma. No són periòdics impresos sinó manuscrits, dibuixats i reproduïts per una tècnica a base de gelatina i tinta hectogràfica, més barata però menys eficient que la tipografia, que acaben adoptant l'any 1882. Propers a Almirall i al *Diari Català*, que troben a faltar, els promotors de *L'Avens* distingeixen dos partits oposats en el catalanisme —els qui desitgen «lo progrés i millora de Catalunya» i els qui es fan «sectaris de les ideyas més enrederidas»— i es proposen «inculcar als nostres companys les nobles ideyas d'amor a la pàtria, admirant als presents y recordant als passats».

El ventall de col·laboradors és molt ampli, com ho és també el de *La Renaixensa*, fet que revela un espai comú per damunt de diferències polítiques, i també l'èxit de les publicacions. Segons Massó, *L'Avens* fa un tiratge de tres mil exemplars quinzenals, dels quals es venen fàcilment dos mil cinc-cents, una xifra notable per a una revista cultural i en català, que és superior a la d'alguns diaris, excepte els deu mil estimats per a *Diario de Barcelona* i *El Diluvio*. Però el tiratge més alt és el de *La Campana de Gràcia* que, segons Roca, fa en aquests anys uns quinze mil exemplars.²⁰ *L'Avens* fa un salt endavant en qualitat, sota la direcció de Ramon D. Peres, els anys 1883 i 1884, amb Apel·les Mestres i Valentí Almirall com a principals referències en poesia i teoria política. Després d'una llarga estada de Massó a Anglaterra, *L'Avens* reapareix de la seva mà l'any 1888 i afronta amb Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra el projecte de reforma lingüística, que fa modificar el nom de la revista per *L'Avenç*, el gener de 1891.

Entre 1878 i 1881, hi ha altres novetats importants que marquen un gir quantitatiu i qualitatiu. A la dreta del ventall ideològic, neix *La Veu de Montserrat* (1878-1902), «setmanari popular de Catalunya», del canonge vigatà Jaume Colell, com a expressió d'un corrent catòlic i conservador del catalanisme. Tot i que es publica a Vic, té influència arreu de Catalunya. Miquel i Vergès li atribueix la moda de les «veus» com a títol de nombroses publicacions catalanistes, de les quals cita una dotzena a tot Catalunya.²¹ A més de *La Veu de Catalunya*, ja esmentada com a substituïda el 1880 del *Diari Català* a Barcelona, la relació de les altres dóna una visió de l'expansió territorial de la primera premsa catalanista a finals de segle: *La Veu Sallentina*, nascuda el 1881 a Sallent; *La Veu del Camp*, el 1885 a Reus; *La*

20. Joan TORRENT i Rafael TÀSIS (1966), *Història...*, vol. 1, p. 232-241.

21. Josep Maria MIQUEL i VERGÉS (1937), *La premsa...*, vol. 1, p. 33-34.

Veü de la Comarca, el 1885 a Valls; *La Veü del Centre Català*, el 1887 a Barcelona; *La Veü de Catalunya*, setmanal, el 1891 a Barcelona; *La Veü Juvenil*, el 1892 a Vilafranca del Penedès; *La Veü del Vallès*, el 1895 a Ripollet; *La Veü del Vallès*, el 1896 a Granollers; *La Veü d'Egara*, el 1897 a Terrassa; *La Veü de Catalunya*, diari, el 1899 a Barcelona; *La Veü de Tortosa*, el 1899 a Tortosa; *La Veü del Ampurdà*, el 1900 a Figueres; *La Veü de Mallorca*, el 1900 a Palma.

En el camp ja ben consolidat de la premsa popular republicana, il·lustrada i en clau d'humor, surt *L'Esquella de la Torratxa* (1879-1939), germana petita de *La Campana de Gràcia*, que l'havia substituït en anys anteriors per suspensions. És setmanal, també, amb la mateixa direcció i redacció, i s'especialitza a tractar sobretot de l'actualitat de Barcelona, que li dona un èxit comparable a l'anterior. A l'esquerra de tots dos setmanaris i de tot l'espectre polític, neix *La Tramontana* (1881-1895) amb ressons radicals i revolucionaris en el subtítol: *Periòdich Vermell. Salut Pública. Interessos Populars*, i es declara «avançat d'idees com cap més». Es publica durant quinze anys, de la mà de Josep Llunes, i el 1893 pateix una suspensió de tretze mesos. L'anticlericalisme és comú a tots tres setmanaris.

Lluny de la política, la revista cultural *La Il·lustració Catalana* (1880-1894), de Francesc Matheu, es fa un lloc en el camp nou de les revistes il·lustrades, reservades per preu a un públic benestant. Publicada durant quinze anys, forma part d'una primera onada potent de revistes gràfiques que fan servir el castellà per a un públic espanyol més gran. *La Il·lustración* (1880-1891) és la més coneguda de totes perquè publica les primeres fotografies en comptes de gravats al boix.²² D'altres són *La Il·lustración Artística* (1882-1916), *La Il·lustración Comercial* (1882), *La Il·lustración Ibérica* (1883-1896), *La Il·lustración de la Mujer* (1883-1887) i *La Il·lustración Musical* (1883-1884).

4. CANVI DE TENDÈNCIA

Amb els quinze anys transcorreguts des que el 1865 surt *Un Tros de Paper*, la premsa en català assoleix als inicis dels anys vuitanta una posició visible i influent en el sistema periodístic construït a Catalunya en el darrer mig segle. L'amplitud del pluralisme polític, que en el Sexenni es pot desplegar al màxim, és restringida novament amb la Restauració, de manera que *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa* mantenen un espai setmanal potent per a una premsa republicana que no és autoritzada novament com a tal fins a 1883, tot i l'aparició el 1878 de *La Publicidad*, que serà el nou òrgan diari principal. La generació republicana federal es divideix, com el mateix partit després del fracàs de la Primera República, el 1873.

22. Jaume FABRE (1990), *Història del fotoperiodisme a Catalunya (1885-1976)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, p. 15-20.

Els setmanaris de l'editor López, amb Josep Roca y Roca al capdavant, s'acosten al republicanisme possibilista d'Emilio Castelar, el darrer president.

El context en què apareixen els dos primers diaris en català encara és expansiu, gràcies a l'autonomia de la premsa com a fenomen social i econòmic d'ençà mitjan segle. A part de quatre diaris provinents del Sexenni —*Diario de Barcelona*, *El Diluvio*, *Crónica de Cataluña* i *Gaceta de Barcelona*—, hi ha *El Correo Catalán* (1876-1936), *La Correspondencia de Barcelona* (1877-1884), *La Publicidad* (1879-1939), *Gaceta Comercial, Fabril y Agrícola* (1879-1885) i *El Progreso* (1879), deu diaris publicats durant 1879, comptant el *Diari Català*. L'any següent passen a ser-ne onze, amb el *Diario Liberal* (1880) i *El Gobierno* (1880-1881), i el 1881 en són tretze, amb *El Mercantil Catalán* (1881-1882), *La Renaixensa* (1881-1905) i *La Vanguardia* (1881-). Tot i no ser numèricament significativa amb relació al creixement sostingut dels diaris en castellà, l'aparició dels primers diaris en català marca un canvi de tendència.

Després de la curta vida del *Diari Català*, desaparegut per decisió política pròpia, *La Renaixensa* té una vida estable com «un diari d'interessos generals de Catalunya, amb edició de matí i de tarda», probablement entre els de menys tirada —vuit-centes subscripcions no és «una xifra elevada per aquell temps», com creuen Torrent i Tasis,²³ bé que el 1895 hauria assolit un tiratge de quatre mil exemplars, segons va comprovar García Nieto—,²⁴ però estable i freqüentat per la majoria d'escriptors. És la base, a més, d'una indústria editorial.

A la dècada de 1880 hi ha canvis importants en el mercat de la premsa diària. *La Vanguardia* (1881-), nascuda com a diari del partit liberal de Sagasta, es converteix en diari informatiu d'empresa el 1888, el mateix any de l'Exposició Universal de Barcelona, que es crea el primer gran diari de tarda, *El Noticiero Universal* (1881-1985), cosa que confirma el castellà com la llengua de la premsa diària en la seva arrencada industrial. El diari dels germans Carlos i Bartolomé Godó atraurà a les seves pàgines els escriptors més destacats del modernisme com Joan Sardà, Santiago Rusiñol o Raimon Casellas, que alternen el castellà en els diaris —com Joan Maragall en el *Diario de Barcelona*— i el català en les revistes.

Aquesta posició menor, encara que ferma, de *La Renaixensa* entre la premsa diària podria donar una idea equivocada de la força superior entre la premsa setmanal, quinzenal o mensual. No hi ha dades quantitatives sobre la premsa no diària en castellà publicada a Catalunya, però la dada qualitativa és que la vida política, cultural i artística es produeix principalment a la premsa no diària escrita en català. En el terreny de les revistes literàries i artístiques és on es fa més visible, i també en el món

23. Joan TORRENT i Rafael TESIS (1966), *Història...*, vol. 1, p. 129.

24. M. Carmen GARCÍA NIETO (1958), *La prensa diaria de Barcelona de 1895 a 1910*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, p. 70.

associatiu, en el qual destaquen les noves entitats de l'excursionisme científic. No desapareixen del tot els periòdics festius i satírics, bé que lligats a festes i celebracions locals, i també al carnaval, lligam que els dona un batec molt popular.

Els setmanaris populars republicans, amb tiratges més alts que molts diaris, indiquen l'existència d'un públic popular que els diaris no acaben de tenir, en el retard endèmic de la premsa espanyola en la consecució d'un mercat de masses, privat pels baixos índexs d'alfabetització i instrucció pública. *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa* són primera lectura informativa per a molts dels seus lectors, a més dels que n'escolten els continguts en les lectures públiques a tavernes i a cafès. Privat el partit republicà d'expressar-se com a tal, aquests periòdics se centren en la crítica del Govern, dels costums i de l'Ajuntament de Barcelona, i també de l'Església catòlica, que continua amb l'anticlericalisme heretat dels anys del Sexenni.

La darrera dècada del segle XIX condueix a una nova transformació. La data triada de 1898 per a la finalització d'aquest primer període històric en l'estudi de la premsa en català, és la vigília de l'aparició del primer diari polític catalanista, *La Veu de Catalunya*, entre la gran crisi espanyola de la pèrdua de les colònies americanes de 1898, i la creació del primer partit polític catalanista, la Lliga Regionalista, el 1901. Els principals dirigents del futur partit, Enric Prat de la Riba, Francesc Cambó, Lluís Duran i Ventosa i Josep Puig i Cadafalch, formen part del quadre de redactors del setmanari *La Veu de Catalunya* (1891-1898), dirigit per Narcís Verdaguer i Callís.

Inicialment s'havia proposat al canonge Jaume Collell el trasllat de *La Veu de Montserrat* a Barcelona, proposta que no acceptà, però sí que col·laborà en el projecte del nou setmanari, amb el mateix lema «Pro Aris et Focis» ('Per l'alta i la llar'). Duran i Ventosa ja escrivia a *La Renaixensa* i des de 1895 s'hi incorporen Prat i Puig, desitjosos de tenir una tribuna diària per a l'expressió d'un pensament que ja es diu «nacionalista», malgrat el recel d'Aldavert i Guimerà, fins que es decideix que *La Veu de Catalunya* surti com a diari l'1 de gener de 1899. El final de segle és el moment també de les grans revistes modernistes. *Catalònia* (1898-1900) és continuadora de *L'Avens/L'Avenç*, mentre que *Quatre Gats* (1899) compta cada setmana amb dibuixos de Ramon Casas, Isidre Nonell, Joaquim Mir i Santiago Rusiñol. Ramon Casas dirigeix el també setmanari *Pèl & Ploma* (1899-1903), redactat per Miquel Utrillo.

Entre els periòdics i revistes apareguts a Barcelona en els darrers anys del segle XIX, s'observen una duració superior i una varietat més gran de temes, amb exemples com *Lo Teatro Regional* (1892-1902), *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (1891-1925) o *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús* (1893-1936). Alhora, el desplegament de premsa no diària en català s'ha començat a fer visible a les capitals de província i de comarca, i també a altres poblacions —on comencen a publicar-se regularment diaris i setmanaris en castellà—, seguint els models ja

assajats amb èxit a Barcelona. Heus aquí una mostra de publicacions d'una certa durada: *L'Escut de Gràcia* (1876-1883) a Gràcia, *L'Arch de Sant Martí* (1884-1892) a Sant Martí de Provençals, *La Cuyna* (1886-1893) a Vilanova i la Geltrú, *Lo Barret* (1886-1891) a Terrassa, *Lo Somatent* (1886-1903) a Reus, *Lo Pensament* (1887-1895) a Figueres, *Lo Catalanista* (1887-1895) a Sabadell, *Setmanari Catalá* (1890-1897) a Manresa, *L'Olotí* (1890-1900) a Olot, *Las Cuatre Barras* (1891-1900) a Vilafranca del Penedès, *Lo Pi de las Tres Brancas* (1893-1903) a Berga, *La Costa de Llevant* (1894-1922) a Canet de Mar, *Lo Geronés* (1894-1909) a Girona, *La Comarca de Lleyda* (1897-1908) a Lleida...

Es veu, doncs, el resultat del procés de formació d'un mercat propi. El catalanisme ha consolidat un primer espai a la premsa diària, amb un diari que n'és tribuna d'expressió àmplia, abans de l'aparició dels seus primers partits, amb dos grans periòdics setmanals que arriben a un públic popular encara no cobert pels quotidians i un ventall de revistes setmanals i mensuals, variat en els continguts culturals, artístics i socials, i plural en l'expressió política. La premsa en llengua catalana no creix al marge del corrent general del sistema general de la premsa a Catalunya, que s'escriu en la llengua castellana oficial, ni n'és un mer complement. S'hi fa un lloc propi i contribueix a la seva expansió social i a la innovació temàtica i estilística.